

PREDGOVOR ZA SRPSKO IZDANJE

Ova publikacija predstavlja srpski prevod moje knjige objavljene na mađarskom jeziku 2004. godine. Prva njena verzija – na engleskom jeziku (*Hungarians in the Vojvodina 1918–1947*) – pojavila se godinu dana ranije, u izdanju Kolumbija univerziteta. Već tada se javila dilema oko termina **Delvidek** (*Délvidék; Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*) i termina **Vojvodina**, koji se koristi u engleskoj i srpskoj istorijskoj terminologiji, odnosno u vezi s tim u kojoj meri termin **Vojvodina** odgovara terminu **Delvidek**, upotrebljenom u originalnom mađarskom naslovu. Zbog terminoloških razlika, sa izdavačem smo se i onda i sada dogovorili da, umesto termina **Delvidek**, u naslovu ovog izdanja stoji termin upotrebljavan u srpskom jeziku – Vojvodina.

Pojmovi **Delvidek** i **Vojvodina**, mada nijedan nije nezavisan od određenog geografskog predela, danas upućuju na različito viđenje mađarske i srpske istoriografije i verodostojno oslikavaju ovdašnje viševjekovne promene. Stolećima, tj. do početka 20. veka termin Delvidek je vezivan isključivo za istoriju ugarske države. Zahtevi za formiranje Vojvodine, tačnije za Srpskom Vojvodinom pojavili su se sredinom 19. veka, i to kao nacionalni zahtevi Srba u Ugarskoj, koji su svoju opravdanost stekli u zajedničkoj jugoslovenskoj državi, u svom punom smislu. Skoro sto godina je prošlo od momenta kada je istorija Vojvodine postala deo jugoslovenske i srpske državne istorije.

Termin Delvidek se u srednjem veku odnosio na *donje* – *krajnje*, odnosno južne krajeve Kraljevine Ugarske. Tada se odnosio na županije u Južnoj Ugarskoj (Virovitičku, Požešku, Sremsku, Bačku, Torontalsku, Tamišku, Kovinsku županiju) i banovine preko Dunava i Save (Usorsku, Srebreničku, Mačvansku, Severinsku banovinu). Nakon turskog perioda, tj. u 18. i 19. veku, pod Delvidekom se nisu podrazumevali samo južni krajevi Ugarske kraljevine nego, pre svega, Bačka i Banat. Značenje ovog termina je nakon 1918. godine ponovo promenjeno: pod njim su se, pre svega, podrazumevale one teritorije koje su otepljene od Mađarske i pripojene Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Preneseno značenje ovog pojma upućivalo je na to da su javno mnjenje te oblasti i politika u virtualnom značenju delvidešku oblast i dalje smatrali delom države osakaćene u Trijanonu.

Ideja Vojvodine, tačnije Srpske Vojvodine se, nasuprot mađarskim nacionalnim težnjama, pojavila kao deo srpskog političkog programa, odnosno kao okvir i simbol autonomije Srba u Ugarskoj, koja je istaknuta na Majsnoj skupštini u

Sremskim Karlovcima. Krunska oblast Srpska Vojvodina i Tamiški Banat, koju je formirao Bečki dvor, a koja je postojala od 1849. do 1860. godine, predstavljala je sa svih aspekata pogrešan potez, koji je izazvao veliko razočarenje kod Srba. Do leta i jeseni 1918. godine ideja Srpske Vojvodine je prerasla u ideju o ujedinjenju Južnih Slovena i ideološku osnovu za ujedinjenje jugoslovenskih teritorija, koja se sve više transformisala u ideju o autonomiji višenacionalne Vojvodine. Nakon osnivanja centralizovane jugoslovenske države, autonomija ove teritorije i razvoj njenog opšte-pravnog statusa postali su predmet stalnog odmeravanja snaga Beograda i Novog Sada. Decenije nakon 1945. godine sa pravom možemo smatrati periodom jednog istorijskog uspeha, jer su se između 1974. i 1990. godine prava autonomne Vojvodine podudarala sa pravima republika. Nakon rušenja Titove savezne države i raspada Jugoslavije, autonomija Vojvodine postala je žrtva politike Beograda, čije je *vaspostavljanje* baš ovih dana postiglo ozbiljne uspehe.

Naziv Delvidek se u mađarskoj istorijskoj i opštoj terminologiji odnosi na one teritorije (bez Hrvatske) koje su 1918. odnosno 1944. godine ušle u sastav Jugoslavije, iako njime nisu bile obuhvaćene sve južne teritorije Ugarske koje su 1941. godine ušle u sastav Mađarske. Zbog toga su naša istraživanja proširena na Bačku, Baranju (Baranjski trugao), Međumurje i Prekomurje. Međutim, već sada bismo mogli istaći činjenicu da se u Bačkoj i Banatu nalazio ne samo etnički *epicentar* istorijskih događanja vezanih za jugoslovensko-mađarsku manjinu već i centri političkih, ekonomskih, društvenih i kulturnih događanja. U mađarskoj opštoj i istorijskoj terminologiji, naziv Delvidek ima i pozitivnu konotaciju. Dok su naziv Vojvodina (zvanično Autonomna Pokrajina Vojvodina) smatrali zvaničnim nazivom jedne teritorije, koji ima pozitivnu konotaciju, Srbi su naziv Delvidek doživljavali kao simbol tragične sudbine jugoslovenske države tokom Drugog svetskog rata. Zbog toga smo odlučili da, umesto originalnog mađarskog naslova „Mađari Delvideka 1918–1947“, ova knjiga nosi naslov „Mađari u Vojvodini“, dok smo u tekstu ostavili naziv iz mađarske istorijske terminologije – Delvidek.

U hronološkim granicama naznačenim u naslovu promenile su se tri imperije: period kada su delvideški Mađari prvi put u svojoj istoriji postali manjina (1918); period kada su ponovo pripojeni matičnoj državi (1941); kraj 1944. godine, kada su ponovo promenili imperiju, koja je učvršćena mirovnim sporazumom 1947. godine.

U radu smo nastojali da saberemo i analiziramo onaj sistem koordinata koji se menjao tokom istorijskih perioda, ali je pokazivao i mnoge sličnosti, koji je određivao mogućnosti očuvanja nacionalnog identiteta, samobitnosti i organizovanja Mađara Delvideka, uticao na njihov ekonomski, društveni i kulturni položaj, a povremeno označavao i vrlo krute granice manjinskog bitisanja (života). Probali smo da nađemo odgovor na pitanje o tome da li su glavni akteri pojedinih perioda prepoznali te koordinate, da li su imali alternativu, a, ako jesu, koji je bio razlog odustajanja od pojedinih rešenja i zbog čega je odabrana određena alternativa. Među onim faktorima koji su uticali na sudbinu mađarske manjine Delvideka između 1918. i 1947. godine veliku pažnju smo posvetili prikazivanju ciljeva i mogućnosti mađarske vlade vezanih za pomoć manjinama, koji su,

naravno, vrlo specifično bili u vezi sa spoljnom politikom Mađarske, odnosno sa mađarsko-jugoslovenskim diplomatskim odnosima. Ovo pitanje smo pokušali da sagledamo ne samo iz ugla Budimpešte nego i iz ugla Beograda. Veliku pažnju posvetili smo analizi političke strategije mađarske manjine, rekonstrukciji istorije Mađarske stranke, kao i odgovoru na pitanje zašto su u početnoj fazi izrade manjinske strategije nadvladali *aktivisti* a ne *pasivisti*. U knjizi smo, na primer, analizirali pitanja u vezi sa tim koji su bili razlozi za intoleranciju Beograda oko 1920. godine i zašto su zvanični jugoslovenski krugovi postali elastičniji krajem 30-ih i početkom 40-ih godina. Takođe smo se bavili pitanjima vezanim za to zašto su se raspršila obećanja novosadskog Narodnog veća, čistog jugoslovenskog sastava, koja su se čula 1918. godine, kada je manjinama u novoj jugoslovenskoj državi obećavano očuvanje nacije i razvoj nacionalne svesti. Morali smo postaviti i pitanje o tome šta je dovelo do toga da nekoliko godina kasnije Tito i njegovi partizani, zaboravljajući svoje principijelne stavove o nacionalnim manjinama, Mađare izlože odmazdi i organizuju svoje *još hladnije dane*, odnosno da masovno ubijaju, zatvaraju u logore za internaciju, a u pojedinim mestima i masovno iseke Mađare Delvideka. Govorimo i o tome u kakvoj vezi su bili januarski događaji u Novom Sadu, *hladni dani* u Šajkaškoj oblasti i racije, kao i o politici mađarske vlade u periodu 1941–1944. godine, partizanskim odmazdama i *još hladnijim danima*. Zašto nijedna mađarska vlada nije protestovala? Zašto je Beograd u proleće 1945. godine revidirao političku praksu *mađarske fašističke manjine* i kako, odnosno sa kojih ideoloških pozicija je pokrenut proces praktičnog političkog i društvenog kompromisa jugoslovenske komunističke vlasti i mađarske manjine (u Jugoslaviji)?

U knjizi smo se, takođe, bavili detaljnom analizom društvene i ekonomske strukture manjinskog mađarskog društva, ukazali na specifičnosti srednjih slojeva i dali prikaz uticaja agrarnih reformi i kolonizacije na Mađare, jer je, po našem mišljenju, uticaj ovih faktora bio veoma važan, a navedene strukture su, pored brojčanog stanja, bitno određivale značaj pojedinih manjina u okviru date države i njihove mogućnosti za iskazivanje sopstvenih interesa. Takođe su ispitana pitanja: Šta je imalo veći uticaj na društvenu strukturu Mađara u Jugoslaviji – procesi modernizacije, promene imperija (tri), ili indukovane nasilne političke promene? Koji je *državni impuls* bio radikalniji – onaj iz 1918, onaj iz 1941, ili onaj nakon 1944? Kakve su bile posledice ponovnog priključenja 1941. godine? Kako je unutrašnji državno-socijalistički sistem druge Jugoslavije uticao na manjinsku politiku?

Veliki značaj dat je obrazovnoj politici jugoslovenske -ih države -a i istraživanju pitanja školovanja mađarske manjine. Takođe je dat osvrt na ulogu verskih zajednica u samoodržanju manjina, kao i na ulogu štampe i raznih udruženja, pre svega na istaknutu ulogu i delatnost Kulturnog saveza Mađara u Jugoslaviji (Delvideku) pre i nakon 1941. godine. Istražen je i način na koji su Mađari Delvideka u svom političkom delovanju iskoristili međunarodni sistem zaštite manjina Društva naroda, odnosno koji je bio pravac delovanja Društva kada je

reč o njihovom položaju, kao i pitanje zašto takva institucija nije postojala nakon Drugog svetskog rata.

U rad smo želeli da uključimo sve glavne aktere istorije Mađara Delvideka, od kojih su neki i danas nepoznati kao i da otkrijemo istinu o njihovim slabostima, političkom talentu ili njihovoj bespomoćnosti. S obzirom na to da verovatno predstavljaju najznačajniji aspekt naše knjige, njihove postupke želeli smo da učinimo vidljivim, iako su oni često bili kontradiktorni (suprotno).

Najčešće mane tradicionalne manjinske historiografije pokušali smo da izbegnemo: uvređenost, hungarocentrizam, isključivi političko-istorijski pristup. Istorijski period 1918–1947. koji je vezan za nekadašnju polu milionsku mađarsku manjinu Delvideka, svesno smo nastojali da prikazemo u njegovoj *jedinstvenosti*, odnosno kao deo širih (jugoslovenskih, mađarskih) i međunarodnih procesa i da ih prikazemo u tematskom preseku koji je uticao na one opšte procese koji su ih formirali. Istorijski pogled autora ove knjige blizak je pogledima onih koji prihvataju mišljenje E. H. Kara po kojem *nije stvar istorije da voli prošlost, ili da postane nezavisna od prošlosti, nego da je prihvati i razume...* Pre svega, to znači da treba verodostojno rekonstruisati događaje i procese u *lokalnom vrednosnom sistemu* datog perioda, pod čime se, naravno, podrazumeva korišćenje raznovrsnih izvora, u okviru datih mogućnosti, njihovo često citiranje i kritička analiza, kao i mogućnost *njihovog pričanja*. Da bi izveo neke bitne zaključke o prošlosti, istoričar treba da savlada arsenal duhovnih veština koji će mu pomoći da otkrije ono što izvori govore. Radeći na ovoj knjizi bili smo svesni činjenice da prošlost posmatramo kao *tvorevinu* takvog doba koje je prešlo iz faze pozitivnog verovanja i *samopouzdanja baziranog na razumu* 19. veka. U jednom trenutku nam se učinilo da postoji istina u tome da istorija nije ništa drugo nego *iskustvo* istoričara, jer on svojim istraživanjima *stvara* istoriju. Autor se nekoliko puta pitao u kojoj meri je uspeo da se otrgne od sadašnjosti, ali je, vrlo samokritički, priznao da se samo nastojao otrgnuti, te da je svestan svih slabosti svog krajnjeg rezultata. Palo nam je na pamet i to da su, možda, u pravu oni koji misle da svaka generacija mora napisati svoju istoriju i da istorija nema svoju konačnu verziju.

Kao istoričar, autor ne veruje u to, da je istorija samo pusti *zbir otkrivenih činjenica*, koje samo treba poneti kući, skuvati i začiniti po ukusu trenutno prisutnog gurmana ili manje probirljive publike, što je tvrdio i veliki engleski istoričar Edvard Haler Kar. Prema autoru, istorija se može uporediti sa visokom planinom, koju različito vidimo iz različitih uglova, ali znamo da njenu pravu formu čine svi pojedinačni delovi. Zato treba nastojati da se toj planini, odnosno istoriji približimo iz što više uglova.

Tokom rada na ovoj knjizi nam je najteže bilo odgovoriti na pitanje da li je moguće napisati neutralnu istoriju mađarske nacionalne manjine–istoriju bez pristrasnosti i simpatija – odnosno da li smo sposobni za to da li je takav posao vredan truda. S obzirom na to da, prema našem mišljenju, istoričar ne sme da se prikazuje ni u ulozi advokata ni tužioca, pomenutu dilemu pokušali smo rešiti

tako što smo se trudili da našoj temi pridemo iznutra, sa aspekta svih aktera događaja (historia) i događaje prikažemo u njihovoj istoričnosti.

Svesna sam činjenice da događaji vezani za taj period -- naročito Trijanonski mirovni ugovor, teritorijalna revizija 1941. godine, racija sprovedena 1942. godine u Novom Sadu i Šajkaškoj oblasti protiv Srba i Jevreja, kao i odmazda koju su partizani sprovedeli nad Mađarima -- do danas izazivaju žestoke emocije i suprotne stavove, kako na srpskoj, tako i na mađarskoj strani. S obzirom na to da po našem mišljenju istorija nije pusto *sažimanje otkrivenih činjenica*, prilikom pisanja knjige smo nastojali da se odupremo pritiscima sa obe strane. Zato smo se trudili da *planinu* koju, u našem slučaju, predstavlja istorija vojvođanskih Mađara, odnosno delvideških Mađara od 1918. do 1947. godine razmatramo iz što više uglova. Autor se nada da će njegov takav stav, odnosno pisanje istorije naići na zadovoljavajući odjek među srpskim čitaocima.

Od pojavljivanja ove knjige na mađarskom jeziku (2004) izašlo je niz dela mađarske i srpske historiografije u kojima su objavljeni novi podaci, do kojih mi nismo mogli doći. Ne želeći da budemo iscrpni, čitaoce ćemo uputiti na tri dela koja su u međuvremenu objavljena u Srbiji, odnosno Hrvatskoj. To su publikacije: **Zoran Janjetović**, *Deca careva, pastorčad kraljeva*, Beograd, 2005. **Zdravko Dizdar**, **Vladimir Geiger**, **Milan Pojić**, **Mate Rupić** (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944–1946*. Dokumenti 1–2, Slavonski Brod, 2005--2006. **Aleksandar Kasaš**, *Stenografski zapisnici sa suđenja glavnim odgovornima za raciju u južnoj Bačkoj 1942. godine*, Novi Sad, 2008. Rezultate prezentovane u ovim delima autor je koristio u svojim raspravama objavljenim u međuvremenu.

Na kraju bih želela da se zahvalim istoričarki -- muzeologu Agneš Ozer, koja se prihvatila prevođenja ove knjige, kao i direktoru Izdavačkog preduzeća „Forum“ Ferencu Nemetu, koji je od početaka podupirao izdavanje ove knjige u želji da ova knjiga postane dostupna i čitaocima na srpskom jeziku u Vojvodini i Srbiji.

U Segedinu, 10. januara 2010. godine

Enike A. Šajti